

روش شناسی،

نقد و بررسی

«البرهان فی تفسیر القرآن»

رقیه علی زاده

www.ketab.ir

نام کتاب	روش شناسی، نقد و بررسی البرهان فی تفسیر القرآن
مؤلف	رقيه علی زاده
مسئول فنی	فرهاد آزادپور صالحی
ناشر	انتشارات علمیران
ناشر همکار	انتشارات عبادی
نوبت چاپ	چاپ دوم (اول برای ناشر) - تابستان ۱۳۹۶
تعداد صفحه و طبع	۱۸۴ صفحه - وزیری
تیراژ	۱۰۰۰ نسخه
لیتوگرافی	تبریز اسکندر
قیمت	۲۰۰۰ تومان
کلیه حقوق چاپ و نشر محفوظ است.	شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۶۶-۷۹-۵

مرکز پخش: انتشارات علمیران: تبریز، خیابان امام - مابین سه راه طالقانی و تربیت - مجتمع تجاری استاد شهریار.
 طبقه پایین - تلفن: ۳۵۵۴۹۳۰۴ - ۳۵۵۵۸۹۴۵ (۰۱) - فاکس: ۳۵۵۴۹۲۲۷ (۰۴۱)

سرشناسه	علی زاده، رقيه، ۱۳۶۲ -
عنوان قراردادی	البرهان فی تفسیر القرآن، فارسی، شرح
عنوان و نام پدیدآور	روش شناسی، نقد و بررسی «البرهان فی تفسیر القرآن»، مؤلف: علی زاده
مشخصات نشر	تبریز: علمیران عبادی: ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۱۸۴ ص.
شابک	۲۰۰۰۰۰ ریال ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۶۶-۷۹-۵
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۹۵ - ۲۰۲: همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	تفاسیر شیعه -- قرن ۱۲ق. -- نقد و تفسیر
موضوع	بحرانی، هاشم بن سلیمان، -۱۱۰۷ق. البرهان فی تفسیر القرآن -- نقد و تفسیر
موضوع	Qur'an -- Shiite hermeneutics -- 18th century -- Criticism and interpretation
موضوع	تفاسیر مائوره -- شیعه امامیه -- نقد تفسیر
موضوع	Qur'an -- Traditional hermeneutics -- Imamite Shiites -- Criticism and interpretation
شناسه افزوده	بحرانی، هاشم بن سلیمان، -۱۱۰۷ق. البرهان فی تفسیر القرآن. شرح
رده بندی کنگره	۹۷۳BP/ب۳۰۴۲۲۷ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی	۲۹۷/۱۷۲۶
شماره کتابشناسی ملی	۵۵۷۹۵۸۲

پیش‌گفتار

تفسیر مآثور از کهن‌ترین گونه‌های تفسیری است که برای توضیح و تبیین آیات الهی شکل گرفته است و تفسیر البرهان از جمله مهم‌ترین تفاسیر روایی شیعه می‌باشد. این پژوهش برای گزارش تحلیلی از تفسیر البرهان و نقد و بررسی وجوهی از آن، در آغاز به «تفسیر مآثور»، چگونگی و حد و حدود حجّیت روایات تفسیر پرداخته است و آن‌گاه به مصادر تفسیر مآثور روی آورده و سرچشمه‌های تفسیر مآثور را از نگاه فریقین گزارش کرده است. پیشینه‌ی تفسیر مآثور برای روشننگری درباره‌ی بستری که در آن «تفسیر البرهان» به نام آمده است، به اجمال ذکر شده و در ضمن آن از تفاسیری چند که با روش مآثور تدوین یافته‌اند سخن رفته است.

پس از این همه، بحث از تفسیر برهان با اشاره‌ای به شرح حال مؤلف آغاز می‌شود. معرفی تفسیر برهان نه‌ی اصلی پژوهش را شکل می‌دهد که در ضمن آن از «روش شناسی» تفسیر برهان، محتوای آن، انگیزه‌ی نگارش تفسیر و روش بحرانی در گزارش روایات بحث شده است.

می‌دانیم که عناوین باب‌ها^۱ به گونه‌ای روشن و جهت‌دهنده، نشانگر زمینه‌ها و پایه‌های فکر مؤلف است از این رو عناوین شانزده‌گانه‌ی مقدمه‌ی تفسیر، تحلیل و گزارش شده است تا بستر فکری مؤلف تا حدودی نمایانده شود. وی فقط ائمه را راسخون در علم دانسته و علم حقیقی به جمیع ابعاد قرآن را در آن‌ها قرار می‌دهد و معتقد است که مفاهیم قرآن جاری و ساری در همه زمان‌ها و مکان‌ها^۲ باشد.

تفسیر مآثور گونه‌های تفسیری، تأویلی، جری و تطبیقی را دربرمی‌گیرد. بدین جهت در بخشی از کتاب گونه‌های تفسیری گزارش شده است و بالاخره^۳ نگاهی به محتوی و نقد روایاتی از تفسیر و ردیابی احادیث موضوعه و نیز اسرائیلیات در تفسیر، این پژوهش به فرجام رسیده است.

فهرست مطالب

۱	 مقدمه
۳	 فصل اول:
۳	 آشنایی با تفسیر مآثور
۴	 ۱-۱- مصطلحات تفسیر مآثور
۴	 ۱-۱-۱- معنای لغوی تفسیر
۵	 ۲-۱-۱- معنای اصطلاحی تفسیر
۷	 ۳-۱-۱- معنای لغوی اثر
۸	 ۴-۱-۱- معنای اصطلاحی اثر
۹	 ۵-۱-۱- اصطلاح تفسیر مآثور
۱۰	 ۶-۱-۱- اقسام روایات
۱۰	 ۱-۶-۱-۱- روایات تفسیر (بینی)
۱۰	 ۲-۶-۱-۱- روایات حدیث و انبیاء
۱۲	 ۳-۶-۱-۱- روایات بطن
۱۴	 ۲-۱- مصادر تفسیر مآثور
۱۴	 ۱-۲-۱- پیامبر اکرم (ص)
۱۶	 ۲-۲-۱- اهل بیت (ع)
۲۰	 ۳-۲-۱- صحابه
۲۲	 ۴-۲-۱- تابعین
۲۵	 ۳-۱- جایگاه تفسیر مآثور
۲۵	 ۱-۳-۱- حجیت روایات مآثور از پیامبر (ص)
۲۵	 ۱-۱-۳-۱- دلایل قرآنی
۲۶	 ۲-۱-۳-۱- دلایل روایی
۲۷	 ۳-۱-۳-۱- دلیل عقلی
۲۸	 ۲-۳-۱- حجیت روایات مآثور از اهل بیت (ع)
۲۸	 ۱-۲-۳-۱- دلیل قرآنی
۳۱	 ۲-۳-۳-۱- دلایل روایی
۳۴	 ۳-۳-۱- حجیت روایات مآثور از صحابه (و تابعین)
۳۵	 ۱-۳-۳-۱- دلایل قرآنی
۳۵	 ۲-۳-۳-۱- دلایل روایی
۳۷	 فصل دوم:

پیشینہ ہی تفسیر مائتور تا قرن دہم ہجری

۳۷	۱-۲- تفسیر المنسوب إلى الإمام العسكري (ع)
۳۸	۱-۱-۲- معرفتی مؤلف
۳۸	۱-۲-۲- معرفتی تفسیر
۳۹	۲-۲- تفسیر القمی
۴۲	۱-۲-۲- معرفتی مؤلف
۴۲	۲-۲-۲- معرفتی تفسیر
۴۴	۳-۲- التفسیر فی تفسیر العیاشی
۴۷	۱-۳-۲- حرف مؤلف
۴۷	۲-۳-۲- معرفتی تفسیر
۴۸	۴-۲- تفسیر فرائد کوفی
۵۱	۱-۴-۲- معرفتی مؤلف
۵۱	۲-۴-۲- معرفتی تفسیر
۵۲	۵-۲- تفسیر التعمانی
۵۵	۱-۵-۲- معرفتی مؤلف
۵۵	۲-۵-۲- معرفتی تفسیر
۵۶	۶-۲- تفسیر نور الثقلین
۶۰	۱-۶-۲- معرفتی مؤلف
۶۰	۲-۶-۲- معرفتی تفسیر
۶۵	فصل سوم:
۶۵	تفسیر «البرہان فی تفسیر القرآن»
۶۶	۱-۳- شرح حال سید ہاشم بحرانی
۶۶	۱-۱-۳- ولادت
۶۶	۲-۱-۳- موقعیت بحرین
۶۷	۳-۱-۳- حیات علمی
۶۹	۴-۱-۳- روش علمی و مکتب تفسیری وی
۷۱	۵-۱-۳- اساتید و شاگردان
۷۲	۶-۱-۳- پرهیزکاری و خدمات سید بحرانی
۷۲	۷-۱-۳- نگاہ کلی اندیشمندان بہ شخصیت علامہ بحرانی
۷۳	۸-۱-۳- آثار علمی بحرانی

۷۵	 ۹-۱-۳- عروج ملکوتی
۷۶	 ۲-۳- معرفی تفسیر «البرهان فی تفسیر القرآن»
۷۸	 ۱-۲-۳- روش‌شناسی «البرهان فی تفسیر القرآن»
۷۸	 ۱-۱-۲-۳- محتوای تفسیر
۸۰	 ۲-۱-۲-۳- عناوین ابواب
۸۱	 ۳-۱-۲-۳- سبب تألیف کتاب
۸۱	 ۴-۱-۲-۳- منهج سید بحرانی
۸۴	 ۵-۱-۲-۳- نمونه‌هایی برای انواع روایات
۸۴	 ۵-۱-۲-۳- چند نمونه روایت تفسیری
۸۶	 ۱-۱-۲-۳- چند نمونه روایت جری
۹۱	 ۱-۱-۲-۳- چند نمونه روایت بطن
۹۳	 ۴-۵-۱-۲-۳- نمونه‌های روایات تفسیری
۹۴	 ۱-۴-۵-۱-۲-۳- تبیین مجمل
۱۰۰	 ۲-۴-۵-۱-۲-۳- تخصیص عام
۱۰۲	 ۳-۴-۵-۱-۲-۳- تفیید مطلق
۱۰۳	 ۴-۴-۵-۱-۲-۳- توضیح مفاهیم شرعی
۱۰۶	 ۵-۴-۵-۱-۲-۳- تفصیل احکام
۱۱۲	 ۲-۲-۳- بررسی تفسیر «البرهان فی تفسیر القرآن»
۱۱۲	 ۱-۲-۲-۳- تأملی در ابعاد فکری سیدهاشم بحرانی
۱۴۱	 ۲-۲-۳- امتیازات کتاب
۱۴۳	 ۳-۲-۲-۳- کاستی‌های کتاب
۱۴۴	 ۱-۲-۲-۳- ملاحظات بی‌امون مصادر کتاب
۱۴۶	 ۵-۲-۲-۳- نسخه‌های کتاب
۱۴۸	 ۳-۲-۳- نقد «البرهان فی تفسیر القرآن»
۱۴۸	 ۱-۳-۲-۳- مجعولات و موضوعات
۱۵۲	 ۲-۳-۲-۳- اسرائیلیات
۱۶۰	 ۳-۳-۲-۳- تطبیقات نادرست
۱۶۵	 منابع و مآخذ

«إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا»
الاسراء (۱۷): ۹

«قطعاً این قرآن به [آیینی] که خود پایدارتر است راه می نماید و به آن مؤمنانی که کارهای شایسته می کنند مژده می دهد که پاداشی بزرگ برایشان خواهد بود.»

یکی از مهم‌ترین علوم و دانش‌های بشری، علوم قرآن مجید و تفسیر این کتاب آسمانی می‌باشد و لذا از زمان نزول همواره مورد عنایت و اهتمام مسلمانان بوده‌است. بنابراین علاوه بر کوشش‌های مسلمانان در تبیین الفاظ قرآن و شأن نزول آیات و ابعاد دیگر آن، آنچه از رسول اکرم (ص) در تفسیر قرآن به یادگار مانده بود، زیربنای تفسیر در نخستین ادوار شد. در طول تاریخ اسلام، دشمنان و قرآن‌پروهان برای درک مضامین عالی و معارف بیکران قرآن مجید و شناسایی معانی آن، به تلاش فراوان و خستگی ناپذیر دست زده‌اند و آثار ارزشمندی در این زمینه را خود به یادگار گذاشته‌اند که هر یک گامی نو و متفاوت در جهت کسب معارف قرآن می‌باشند. یکی است که تألیفات هر عصری منعکس کننده جنبش فکری و بازگوکننده شکوه و سخوفات علمی زمان خود بوده و با کندو کاو در این آثار می‌توان چراغ عقل را با معارف گهربار قرآن روشن کرد.

غنی‌ترین و مطمئن‌ترین منبع علوم قرآنی، راسخون علم و امامان اهل بیت (ع) می‌باشند، چنان‌چه مطالب گزارش شده از ایشان، که اندیشمندان با مشرب‌های مختلف در کتاب‌های خود، ثبت کرده‌اند، بر بلندای فرهنگ روایی جای گرفته و تشنگان حقیقت را سیراب نموده‌است. کتاب‌هایی که فقط مأثور از پیامبر و ائمه را بیان کرده‌باشد، محدود بوده و تعدادشان انگشت شمار است و باید با تحقیق در این‌گونه کتب، روایات آمده در آن، اهداف ناجوانمردانه جاهلان بی‌غرض و یا دشمنان غرضمند را مسدود کرد تا جوانان با حقیقت تعلیمات اهل بیت (ع) و اسلام ناب محمدی آشنا گردند و دریغاً که به خاطر کم کاری دانش‌طلبان امروزی، گستره پرفروغ معارف ثقلین، نیک ارج گذاری و شناخته نشده‌است.

از کتاب‌های ارزشمندی که لازم است بیشتر شناخته گردد، تفسیر «البرهان فی تفسیر القرآن» نوشته سیدهاشم بحرانی است که برگرفته از روایات اهل بیت می‌باشد و در این کتاب سعی شده‌است با نقد و بررسی آن، اولاً گامی در جهت فهم بیشتر مفاهیم قرآن

برداشته شود؛ ثانیاً به اندازه قطره‌ای از دریای علم والای ائمه بهره برده و از روایات رسیده از ایشان، آگاهی حاصل شود؛ ثالثاً برخی از احادیث جعلی و ناصحیح که به دروغ به ائمه نسبت داده شده است، شناسایی و از احادیث صحیح تمیز داده شود. برای نیل به این هدف باید ابتدا با تفسیر مآثور و ابعاد گسترده آن تا حدی آشنا شد و نیز مروری شود بر روند تفسیرنگاری و کتب مآثوری که تا دوره مؤلف موردنظر نوشته شده اند. چرا که به احتمال قوی زمینه های فکری مفسران پیشین در نگرش مؤلف البرهان نیز تأثیرگذار بوده است.

در این کتاب تحت سه عنوان روش‌شناسی، نقد و بررسی، به تفسیر البرهان پرداخته شده که علاوه بر ذکر سبک و اسلوب سیدهاشم بحرانی و محتوای کتاب، و مزایا و معایب آن، در سه قسمت روایاتی آورده شده است. در بخش روش‌شناسی، روایات شامل نمونه هایی برای انواع روایات تفسیری می‌باشد تا چگونگی روایات در این تفسیر واضح و مشخص شود. در بخش بررسی، معنی شده است با تحلیلی در روایات ابواب شانزده‌گانه‌ای که بحرانی در مقدمه آورده، زمینه بررسی کلامی مؤلف واضح تر گردد و در بخش نقد، روایات جعلی و اسرائیلی و تطبیقات نادست آورده شده و از کتب تفسیری و غیرتفسیری نقد آنها ذکر گردیده است تا بیان گردد که البرهان نیز مثل اغلب کتب تفسیری دیگر شامل روایات ضعیف بوده و مطلقاً گزارش از ادله منزه صحیح بودن آن نیست.

علیرغم مشکلاتی که در تنظیم این مقاله وجود داشت، گردآورنده در شیوه‌ای که در این تحقیق به کار گرفته، سعی کرده است تا حق مطالب را ادا کند اما دست یافتن به آنچه در این زمینه لازم است کاری است نه چندان سهل. با بسیار دشوار می‌نماید؛ با این همه امید است فوایدی هر چند مختصر را به استحضار خواننده برساند و مورد قبول درگاه ایزد منان واقع شده باشد.